

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-АДАПТАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Робота присвячена розгляду проблеми розширення діапазону соціологічних методів дослідження чинників самореалізації людини. Аналізуються міждисциплінарні розробки і методи дослідження особливостей соціально-комунікативних чинників адаптації особистості в малих професійних групах в умовах закритості середовища спілкування. Обґрунтовується потреба комплексного підходу до розробки методології дослідження та моделювання процесів адаптації особистості на засадах ціннісно-мотиваційних, смислових та комунікаційних установок як соціально-психологічного конструкту самореалізації людини в умовах змін.

Соціально-комунікаційні чинники адаптації особистості в малих професійних груп в умовах закритого середовища сьогодні відносяться до числа найсерйозніших гуманітарних проблем у зв'язку з ускладненням буття людини в умовах швидко мінливого світоустрою. В статті теоретично обґрунтовано ціннісно-мотиваційні, смислові та комунікаційні установки соціальної і професійної адаптації особистості.

Надзвичайно актуальними стають як теоретичні дослідження проблеми особистісного розвитку в умовах закритого соціального середовища методами психології, соціології, теорії комунікації, глобалістики та інших наук гуманітарного корпусу, так і прикладні аспекти дослідження комунікації, як засобу соціальної адаптації особистості в малих професійних групах. Сьогодні достатньо активно досліджується своєрідність соціально-комунікаційних факторів адаптації особистості в малих професійних групах в умовах закритого середовища, обумовлених впливом просторової і тимчасової деформації, визначаються психологічні та соціальні маркери, що зумовлюють особливості ціннісно-мотиваційних та смислових установок особистості, яка працює в закритому середовищі: деформація психологічного простору, підпорядкування домінуючим субкультурним нормам, відсутність почуття безпеки і впевненості.

Ключові слова: адаптація; комунікація; ціннісно-мотиваційні чинники; смислові установки; закрите-відкрите середовище; психологічний (особистісний) простір.

Сучасна епоха соціальних змін змушує особистість до постійного оновлення сформованих життєвих поглядів і відносин, пошуку нових алгоритмів і форм поведінки з урахуванням свого життєвого досвіду, особистісного потенціалу, ціннісно-мотиваційних і смислових чинників, системи сформованих установок, що дозволяє вийти до розуміння багатовимірності людського буття в створюваному людиною багатовимірному світі [3].

З одного боку, сучасна людина має більший ідейний простір для осмислення себе, своїх можливостей, для з'ясування цілей власної життєвої стратегії, ціннісних та моральних настанов, оскільки розвиток комунікаційних технологій значно урізноманітнює шляхи отримання інформації про

навколишній світ, принципи облаштування різноманітних соціокультурних систем, шляхи їх вдосконалення. Разом з тим, цілком очевидно, що характер глобалізаційних змін в багатьох громадських системах, в тому числі – в малих професійних групах в умовах частково або повністю закритого для повноцінного інформаційного обміну робочого середовища, став каталізатором і певних соціальних процесів негативного характеру, і індивідуальних життєвих трансформацій, що сприяють ригідизації людини [7].

Саме тому соціально-комунікаційні чинники соціальної адаптації особистості сьогодні відносяться до числа найсерйозніших гуманітарних проблем, що пов'язані зі значним ускладненням

буття людини в сучасних умовах, оскільки сучасній людині дедалі важче самовизначитися в цьому світі: втрачається відчуття співпричетності як зі світом, так і іншими людьми, виникають проблеми із самореалізацією, напружуються і навіть рвуться звичні для «відкритих» груп зв'язку, стирається межа між особистістю і соціальним середовищем, провокуючи «становлення віртуальної ідентичності» [10].

Сьогодні достатньо активно досліджується своєрідність соціально-комунікаційних факторів адаптації особистості, обумовлених впливом просторової і тимчасової деформації, визначаються психологічні та соціальні маркери, що зумовлюють особливості ціннісно-мотиваційних та смислових установок особистості, яка працює в закритому середовищі: деформація психологічного простору, підпорядкування домінуючим субкультурним нормам, відсутність почуття безпеки і впевненості [12].

Аналіз отриманих в ході дослідження емпіричних даних надає нам надзвичайно широкий діапазон варіацій векторів ціннісно-мотиваційних, смислових і комунікаційних установок особистості в закритому середовищі: від готовності жити в жорстких умовах соціальної, регламентації, приймаючи (або не приймаючи) нові умови існування, до деформації смислових полів особистості [10], тому надзвичайно важливою, на нашу думку є потреба в розробці таких адаптаційно-комунікативних компонент соціалізації, в яких виявляються змістовні характеристики, що вказують на вплив жорсткої просторово-часової регламентації психологічної системи особистості в малих професійних групах в умовах закритого середовища в її розвитку [7].

За вищезазначених умов надзвичайно актуальними стають як теоретичні дослідження проблеми особистісного розвитку соціального середовища методами психології, соціології, теорії комунікації, глобалістики та інших наук гуманітарного корпусу, так і прикладні аспекти дослідження комунікації, як засобу соціальної адаптації особистості в малих професійних групах. Особливо важливими в контексті вищезазначеної проблематики нам бачаться дослідження динаміки видозмін ціннісно-мотиваційних, смислових та комунікаційних установок соціальної і професійної адаптації особистості, які являють собою важливий соціально-психологічний конструкт для само-реалізації сутнісних сил і потенцій, обумовлюючи готовність особистості до ускладнення її психологічної системи, що самоорганізовується та до вирішення соціально значущих завдань професійної діяльності [2].

Однією з причин відсутності такого комплексного дослідження проблеми вбачаємо недостатню міждисциплінарну вивченість розглянутих нами феноменів, оскільки в науковий тезаурус відносно недавно увійшло поняття «закрите середовище», що прийшло з соціології (Сорокін П.А., 1993). Залишається відкритим, питання про зв'язок установки з просторово-часовими характеристи-

ками життєвого світу людини. Вирішення цього питання допоможе дати людині нову точку зору на світ, вступити у взаємодію з ним на новій основі [4]. і в той же час зберегти свою цілісність, індивідуальність [5].

У соціально-психологічному контексті дане поняття має ряд спільних точок дотику з поняттям «психологічний (особистісний) простір», де основна увага надається не стільки характеристикам зовнішніх, соціально-середовищних впливів, скільки взаємозв'язку культурних, духовних і власне психологічних (особистісних) характеристик. Водночас поняття «закрите середовище» недостатньо операціоналізоване, а його вплив на ціннісні орієнтації та установки сфери особистості, її смислові поля окремо не розглядалися.

Таким чином, проникнення в сутність цих феноменів в рамках комплексного дослідження дозволяє ставити питання про те, як ціннісно-мотиваційні установки в контексті сучасних реалій малих професійних груп в умовах закритого середовища перетворюють життєвий простір людини, як безпосередньо впливають на закономірності функціонування особистості і груп в закритому середовищі, що заперечує «відкритість» людини, які труднощі відчуває людина під тиском стресогенних чинників, домінуючих в умовах роботи в закритому середовищі [10]

Предметом соціології у вивченні малих груп традиційно є дослідження формування, функціонування та розвитку малих груп на різних історичних етапах суспільного розвитку, їх роль в соціалізації особистості, питання підвищення ефективності групової (колективної) діяльності тощо.

Розвитку цієї галузі соціології сприяли теорії Г. Зімеля, Е. Дюркгейма, Ч. Кулі, Г. Тарда, Л. Гумпловича, Ф. Тенісу та ін., що визнали самостійну роль колективів, груп у взаємовідносинах суспільства і особистості. Створення методів і техніки емпіричного вивчення групових процесів сьогодні стимулюється необхідністю наукового аналізу актуальних соціальних проблем: підвищення продуктивності праці, зміцнення сім'ї та виховання дітей, ліквідації міжособистісних конфліктів, боротьби із злочинністю тощо.

Роботи у вивченні малих груп, проведені психологами (Е. Мейо, К. Левін), психіатрами (В. М. Бехтерев та Я. (Дж.) Морено), педагогами (А. С. Макаренко, А. С. Залужний), та ін., свого часу зробили суттєвий вклад у розвиток наукового пізнання малих груп і сприяли поліпшенню і підвищенню ефективності соціальної практики [4].

Розробкою соціології малих груп сьогодні в основному займається «мікросоціологія», на яку припадає основна частка емпіричних досліджень цього напрямку. Аналіз отриманих в ході досліджень емпіричних даних уже сьогодні дозволяє побудувати вектори, які відбивають особливості ціннісно-мотиваційних, смислових і комунікаційних установок особистості в закритому середовищі: від готовності жити в жорстких умовах

соціальної, регламентації, приймаючи (або не приймаючи) нові умови існування, до деформації смислових полів особистості.

На сьогоднішній день склалися три головних напрямки в дослідженнях малих груп: соціометрія, групова динаміка і біхевіористський напрямок, які у вітчизняній соціології малих груп переслідують двояку мету: отримання теоретичного знання про сутність малих груп як специфічного соціального явища і вироблення практичних рекомендацій з управління груповими процесами.

Враховуючи зростаючу значущість проблеми і нову конфігурацію проблемного поля, яка визначається сучасними глобалізаційними реаліями, можна констатувати наявність дефіциту методологічних установок, без усунення якого важко забезпечити адекватне запитам часу вирішення проблем соціальної адаптації особистості в малих професійних групах. Вказана робота вкрай необхідна для повноцінного використання ресурсів соціально-психологічної адаптації особистості в умовах закритого середовища й з огляду на те, що власне інтенсивність інформаційного обміну є невід'ємною передумовою позитивної соціальної адаптації людини [1].

В даний час позначилися нові актуальні напрями у вивченні особистісних проблем в комунікаційному полі сучасного суспільства (проблеми самотності, закритості (К.А. Абульханова-Славська, Л.І. Старовойтова, Г.М. Тихонов, Ж.В. Пузанова та ін.), феноменів, близьких до самотності (ізоляція, усамітнення) (О.Н. Кузнецов, В.І. Лебедев, А.У. Хараш), самотності в умовах соціальної ізоляції (Т.Ю. Лапшина).

Соціально значимим фактором потреби вивчення проблеми є і те, що в умовах жорсткої конкуренції та мінливої ринкової ситуації, підприємства, чия виробнича діяльність забезпечується невеликими колективами, тривалий час перебувають в закритій повністю або частково середовищі, повинні концентрувати увагу не тільки на сфері виробництва, але й здійснювати оптимальну кадрову стратегію, оскільки саме персонал є ключовим чинником, що визначає успішну діяльність колективу підприємства.

Створення зазначених програм вимагає комплексних підходів, врахування різних соціокультурних, правових та економічних факторів з використанням сучасних соціологічних методів моніторингу зміни поведінкових, ціннісно-мотиваційних та інших установок в професійних малих групах в умовах закритого середовища, для визначення стратегії та методів підтримки належного рівня соціалізації, адаптації членів цих груп, а також пов'язати між собою численні аспекти управління персоналом, стимулювання та оптимізації впливу на трудові якості працівників [1].

Очевидно, що вивчення особливостей ціннісно-мотиваційних та смислових установок соціальної і професійної адаптації особистості для збільшення продуктивності виробничої діяльності малих професійних груп в закритому середовищі

пов'язано з різноманіттям феноменів буття особистості, що визначаються складністю їх взаємодії в соціокультурному просторі.

Тому вбачається перспективним комплексне дослідження ціннісно-смислових чинників та особистісних установок представників малих професійних груп, які працюють в обмеженому просторі, і як фактор стабілізації їх роботи, і як фактор росту особистості через звернення до системи її життєвих координат «відкритості людини у світ, що реалізує себе у взаємодії з ним.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки багатьма авторами виділяється проблема дослідження ціннісно-мотиваційних і смислових чинників життєдіяльності особистості в плінні часово і просторово обмеженого потребами роботи життя (Абульханова-Славська К.А., Брушлінській А.В., Левін К., Франкл В., Молчанова Е.П., Клочко В.С., Кондратьєв М.Ю., Семке В.Я.).

Однак незважаючи на зростання потоку наукових досліджень в сучасній психології, доводиться констатувати, що існує певне відставання у вивченні ряду соціологічних і психологічних феноменів: «ціннісно-мотиваційні чинники», «смислові установки», «психологічний простір особистості», «закрите середовище», а праці, спрямовані на їх дослідження в указаному концептуальному полі, здебільшого вузькопрофільні і фрагментарні [9], хоча вся гуманітарна практика вказує на надзвичайну значущість можливості використання отриманих результатів в соціологічних розробках проблем малих груп та для соціально-психологічного моніторингу, діагностики і корекції ціннісно-мотиваційних та смислових установок малих професійних груп в умовах закритості середовища, а також в процесі професійної підготовки на базі освітніх установ [8].

Узагальнюючи розгляд наявних на сьогодні теоретичних засад дослідження проблеми, можемо констатувати необхідність переосмислення методології досліджень ціннісно-мотиваційних та смислових установок в контексті концептів «закритого середовища» і «малих груп» з позицій сучасної соціології та соціальної психології, що вказують на необхідність розробки дослідницької моделі, яка дозволяє обґрунтувати обраний методичний інструментарій та отримати об'єктивні дані соціально-комунікаційних факторів адаптації особистості. Не менш важливим завданням є виявлення комплексу чинників, що визначають особливості ціннісно-мотиваційних, смислових і комунікаційних установок особистості для подальшої розробки соціо-корекційної програми роботи з особистістю, що працює в закритому середовищі тривалий час, спрямованої на підвищення її адаптаційних можливостей за допомогою розширення меж ціннісно-смислових засобів впливу [11].

Разом із тим, цілком очевидно, що тільки розширення діапазону соціологічних методів розгляду проблеми самореалізації людини дозволить теоретично і емпірично обґрунтувати методи використання даних про особливості соціально-

комунікативних чинників адаптації особистості в малих професійних групах в умовах закритості середовища спілкування, обумов і впливів просторової і часової деформації, розробити модель

адаптації особистості до умов обмеженого простору упродовж тривалого часу, розширити науково-обґрунтоване розуміння багатовимірності людського буття в умовах змін.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анурин В.Ф. Динамическая социология: Учебное пособие для высшей школы / В.Ф. Анурин. – М.: Академический Проект, 2003. – 560 с.
2. Бех В.П. Морфология социального миру : монография / В.П. Бех. – Київ-Мюнхен : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 759 с.
3. Власенко Ф.П. Особливості соціалізації індивіда в умовах інформаційного суспільства (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Власенко Ф.П. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2007. – 14 с.
4. Дарвиш, О.Б. Вікова психологія / О.Б.Дарвиш; Під ред. В.С. Ключко. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 263 с.
5. Дорфман Л.Я. Метаіндивідуальний мир ДОС. Дорфман Л.Я. Метаіндивідуальний мир. Москва: Смысл, 1993. – 456 с.
6. Манхейм К. Избранное: Социология культуры. М.; СПб.: Университетская книга, 2000. 501 с. – (Книга света). – С.234-333
7. Мацумото Д. Психология и культура СПб.: Питер, 1-е издание, 2003 г. – 720 с.
8. Сарновська С.О. Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз): автореф. ... дис. к.ф.н.: 09.00.03 // Київський інститут туризму, економіки і права. - Київ, 2000.- 17 с.
9. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії / Н. Скотна ; Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Л : Українські технології, 2005. – 383 с.
10. Соціальні практики в глобальному вимірі: [монографія] / [Попов Б. В., Нельга О. В., Фадеєв В. Б., Багінський В. В. та ін.] – К. : [Б.в.], 2009. – 292с.
11. Соціологія. Особливості українського національного менталітету. Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-works.com.ua/all/sociologia/1407.html>
12. Фукуяма Ф. Доверие: [соц. добродетели и путь к процветанию] / Фрэнсис Фукуяма; [пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина] М. : АСТ, 2008. – 730 с.

Н. И. Глебова,

*Государственный педагогический университет
им. Богдана Хмельницкого, г. Мелитополь, Украина*

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС ИЗУЧЕНИЯ КОМУНИКАТИВНО-АДАПТАЦИОННЫХ ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Работа посвящена рассмотрению проблемы расширения диапазона социологических методов исследования факторов самореализации человека. Анализируются междисциплинарные разработки и методы исследования особенностей социально-коммуникативных факторов адаптации личности в малых профессиональных группах в условиях закрытости среды общения. Обосновывается необходимость комплексного подхода к разработке методологии исследования и моделирования процессов адаптации личности на основе ценностно-мотивационных, смысловых и коммуникационных установок как социально-психологического конструкта самореализации человека в условиях изменений.

Социально-коммуникационные факторы адаптации личности в малых профессиональных группах в условиях закрытой среды сегодня относятся к числу самых серьезных гуманитарных проблем в связи с осложнением жизни человека в условиях быстро меняющегося мира. В статье теоретически обосновано ценностно-мотивационные, смысловые и коммуникационные установки социальной и профессиональной адаптации личности.

Чрезвычайно актуальными становятся как теоретические исследования проблемы личностного развития в условиях закрытой социальной среды методами психологии, социологии, теории коммуникации, глобалистики и других наук гуманитарного цикла, так и прикладные аспекты исследования коммуникации, как средства социальной адаптации личности в малых профессиональных группах. Сегодня достаточно активно исследуется своеобразие социально-коммуникационных факторов адаптации личности в малых профессиональных группах в условиях закрытой среды, обусловленных воздействием пространственной и временной деформации, определяются психологические и социальные маркеры, обуславливающие особенности ценностно-мотивационных и смысловых установок личности, которая работает в закрытой среде: деформация психологического пространства, подчинение доминирующим субкультурным нормам, отсутствие чувства безопасности и уверенности.

Ключевые слова: адаптация; коммуникация; ценностно-мотивационные факторы; смысловые установки; закрытая-открытая среда; психологический (личностный) пространство.

N. I. Glebova,

Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University, Melitopol, Ukraine

**THE SOCIOLOGICAL STUDY
OF COMMUNICATIVE-ADAPTATION FACTORS OF THE INDIVIDUAL**

Social and communication factors adaptation in small individual professional groups in closed environments today are among the most serious humanitarian problems due to the complexity of human existence in a rapidly changing world order. The paper theoretically justified value-motivational, and meaningful communication setting social and professional adaptation of personality.

Are extremely relevant theoretical study of the problem of personal development in a closed social environment by methods of psychology, sociology, communication theory, globalization and other humanitarian sciences corps and applied aspects of the study of communication as a means of social adaptation in small individual professional groups. Today quite actively studied peculiarity of social and communication factors adaptation in small individual professional groups in a closed environment caused by the influence of spatial and temporal deformation, defined psychological and social markers that contribute value-motivational features and semantic units personality that operates in a closed environment: deformation psychological space, subordination dominant subcultural norms, lack a sense of security and confidence.

Key words: *adaptation; communication; value-motivational factors; meaning installation; closed-open environment; psychological (personal) space.*

Рецензенти: *Катаєв С. Л., д. соц. н., професор;
Коробов В. К., к. соц. н., доцент.*

© Глебова Н. І., 2015

Дата надходження статті до редколегії 10.03.2015